

Arne Naess; David Rottenberg
/transl. and revised/

ECOLOGY, COMMUNITY AND LIFESTYLE

Outline of an Ecosophy

Cambridge University Press,
Cambridge, 1989 (Reprinted 1991),
215 str.

Ponovno tiskanje (1991) knjige norveškog autora starije generacije (1912) Arne Naessa u prijevodu, obradbi i komentaru Davida Rottenberga (prvo izdanje 1989. godine, norveški original iz 1976. godine) pokazuje neposustali, a možda i pojačan, interes za pitanja istaknuta u naslovu knjige (ekologija, zajednica/društvo, načini življenja/života). Vjerojatno veći nego za dugogodišnji misaoni tijek samoga autora, koji se filozofskim, teološkim, logičkim i semantičkim pitanjima bavi još tridesetih godina. Dostatnim bi razlogom čitanja mogla biti želja za razumijevanjem ovoga originalnog autora, koji se u svom fenomenološkom opredjeljenju prihvaća posebnih i metaforičkih tvorbi i izraza, od kojih se neki, po izjavi prevoditelja, ne mogu pouzdano prevesti. U prikazu ove knjige izdvajamo stoga ono na što upućuje pretpostavljeni trenutak naših znanja, interesa, briga i očekivanja.

Uvod knjizi D. Rottenberga (Department of Philosophy, Boston University) »Ecosophy T: from intuition to system« pregledno je i jezgrovito predstavljanje glavnih značajki misaonog profila i filozofskih afiniteta autora (Biblija, Aristotel, Spinoza, Kant, Descartes, Gandhi, Bergson) i njegova bavljenja semantičkim problemima (logičkim, vrijednosnim i psihosociološkim), klasifikacijama i Gestaltom. Uvod, moglo bi se reći, zajedničko je djelo autora Naessa i Rottenberga.

Sam je autor još 1982. bio ponukan napisati o razvoju svojih filozofskih naziranja¹. Naessov je nazor u prvom redu antiantropocentričan. U tome je paradok-

salan utoliko što traži upravo od čovjeka djelotvorno postavljanje i iskazivanje u ostvarivanju osnovne, u različite slučajeve oblikovane, ekološke zadaće, gdje je čovjek uvijek okrenut prema dalekosežnim ciljevima odgovornog proučavanja i očuvanja okoliša.

Uvod je i blago polemički odgovor onim autorima koji su Naessa osamdesetih godina bili smjestili među one ekocentrične romantičare posvemašnjih neupitnosti prava (žive i nežive) Prirode, a koji poriču i zapostavljaju ekosocijalnu osobitost čovjeka te se tako zapravo istodobno uokviruju u konzervativno i pseudoradikalno environmentalističko polje.

Stojeći u obrani Naessove izvornosti i doprinosa, Rottenberg se zauzima za uočavanje bitnih odrednica Naessovih teorijskih postavki i poruka. Nije cilj da se razumije svaki element i detalj složenog a i djelomice proturječnog misaonog preplitanja ovoga autora i pojmova koje pritom valja upoznati i razumjeti (*Deep ecology, Ecosophy T, Self-realisation, Self-reliance, »frilutsliv«* itd.), već da se upozna i usvoje osnovni zahtjevi, tumačenja i poruke. Relacijski i sistemski pristup problemima zajednički je i ekologiji i filozofiji. Ima, stoga, osnova da se studiranje problema zajedničkih i ekologiji i filozofiji obuhvati ekofilozofijom. Kada se ističu u značenju pojma filozofije osobni uvid i odlučivanje, govori se o ekozofiji.

U neposrednosti doživljaja i vrednovanja prirode čovjek izgrađuje svoje jastvo. Čovjek nije usmjeren na egoistično zadovoljavnje svojih potreba, premda ih selektivno kao egzistencijalne mora cijeniti i vrednovati te ih podmirivati u spoznaji da je humanost neodvojiva od prirode. Cijeneći ukupnu životnost, ponaša se i samostalno i kao član ljudske zajednice. Svatko ima ipak svoju vlastitu ekozofiju²

- 1 Naess, A. (1982). *Now my philosophy semed to develop*. Philosophers on their own work, Vol. 10. New York: Peter Lang.
- 2 R. Kalanj, recenzija knjige: Felix Guattari, *Les Trois Ecologies*, Editions Galilee, Paris, 1989 — *Socijalna ekologija*, 1(1):125.

(*ecosophy*) koja je atribuirana i zbiljskom sredinom dodijeljenog života. Vitalne interese globalnog ekosistema prepoznajemo i kao vlastite potrebe. U integralnom zajedništvu (biti s prirodom) nema konflikta te je bitno načelo nenasilnosti (s uspjehom ostvarivano već u Gandhija). Doživljaj prirode u kojoj caruju složenost, raznolikosti i životne simbioze ne može biti nego spontano cjelovit (Gestalt). Nema subjekt–objekt odnosa jer je on nadvladan procesom univerzalnosti osobnog samoostvarivanja. U vlastitoj identifikaciji preuzimamo Prirodu. Iskustva prirode neposredno su ponuđena intuiciji; a nju valja izgrađivati i njegovati. Reći da je odnos prema prirodi prijateljski nije samo površna figurativnost. Ako je odnos doista takav, nema više instrumentalnog odnosa čovjeka prema nekom dijelu prirode, jer se odnos niti nije posredno uspostavio zbog nekoga daljnjeg ili drugog cilja.

Kod Naessa, uzvraća uvodničar određenim kritikama, treba osim toga razlikovati njegovu filozofiju od zauzimanja za svjetski pokret ekozofije³. Da je Naess bio i ranije svjestan važnosti pokreta, pokazuje godinama s velikim uvažavanjem Schumachera, Ilicha i drugih zastupnika alternativnih tehnologija kao ne samo proizvodno–tehničkih (*intermediate–technology, soft technology*) drukčijih modela nego i socijalnih odnosa i etičkih načela. Osvrćući se na kraju knjige na proteklih petnaestak godina, autor konstatira da su se u međuvremenu afirmirale i održale (već zato što ih kriza podgrijava i zaoštrava) neke vrijednosti postulirane nastupom ekologijske globalizacije: niskoenergetska proizvodnja, održiva potrošnja resursa i proizvoda, samoizradba, bioagrikultura i – osobito – razlikovanje kvalitete života od životnog standarda. Ali s primjetljivim razočaranjem i gorčinom pisac smatra kako je ekološko oduševljenje u razvijenim zemljama bilo i stvar eta-

blirane poze i mode, koja je nakon 1980. već posustala i opala (nije više *in*). Svjestan je da su mnoga htijenja, pa i polovični uspjesi, ekoloških pobuda i pokreta u međuvremenu neutralizirani lobbyjem i drugim izvođenjima velikih interesnih grupacija, da su pobornici ekološkog prevrednovanja i dalje u manjini, slabo organizirani, u usporedbi s vidljivim i nevidljivim etabliranim skupinama i pojedincima, pripadnicima financijskih, birokratskih vlasti i moćnih krugova.

U budućnosti, smatra Naess, prema anti-ekološkim moćnicima treba napor usmjeriti selektivno, a takav mora biti i program međunarodno udruženih aktivnosti.

Knjiga i započinje zbirnim razmatranjem o krizi okoliša, o njezinim ideologijama i praksom s ekopolitičkim uzrocima i posljedicama (*THE ENVIRONMENTAL CRISIS AND THE DEEP ECOLOGICAL MOVEMENT*), a u iduća tri poglavlja (*FROM ECOLOGY TO ECOSOPHY, FACT AND VALUE; BASIC NORMS, ECOSOPHY, TECHNOLOGY AND LIFESTYLE*) autor se bavi pretežno upravo za nas vrlo zanimljivim i značajnim kategorijama normi i vrijednosti u ekološkom prosuđivanju okoliša. Izazov su nam i predmet suočavanja u okolišu ne činjenice (facts) nego vrijednosti (*values, value-creative aspects*). Naime, ekologisti, u prvom redu znanstvenici, naglašavaju (k tome u pomanjkanju dovoljnog i pravodobnog znanja) da smo stalno i još uvijek u ekološko–okolinskoj krizi, ali ne daju točne najave što će se posljedično dogoditi nego postavljaju uvijek kondicionalnu ogradu (IF/THEN). Trebalo bi, naprotiv, postaviti osnovni odnos: ne ako se dogodi nešto (pa se na to reagira naknadno), nego: ako se ne poduzme to i to, uslijedit će određene posljedice (dakle, preventivni pristup).

Smisleno se ne može djelovati bez normi, upozorava Naess, ali je bitno razlučiti počinjavu li određene norme na logičkim izvedenicama iz nekih osnovnih hipoteza ili norme potiču prije svega psihološki na postupak (pa u tom slučaju može i bilo

3 Autor se češće poziva na *World Conservation Strategy*, International Union for Conservation of Nature, Gland, Switzerland.

kakva norma biti apsolutizirana kao uputa za neko djelovanje). Zato uvijek, pa i u ekološkom raspravljanju, valja težiti k tome da se međusobno upoznaju pretpostavke iznesenih stavova ili normi ponašanja. Hipoteze i norme na koje se obično oslanjaju znanstvenici u svojim raspravama nisu dovoljne da se iz njih izvedu zaključci, jer se oni temelje na fundamentalnim znanstvenim postavkama. Većina je životnih postavki, hipoteza i normi intrinzične vrijednosti. U tom su smislu one samosvrhovite, a ne instrumentalne, (pogodne tek za postizanje zadanih operativnih ciljeva). Bez intrinzičnih vrijednosti došlo bi do beskonačne regresije, dok je upravo kontinuirana evolucija potrebna da bi se održali različitost i bogatstvo životnih oblika, njihov »cvat«. Treba uzeti da predmeti imaju i intrinzične (u tom smislu idealizirane) i instrumentalne vrijednosti. Generalni sudovi koji su izvedeni iz fundamentalnih životnih normi treba da budu polarizacijski razdvojeni: to je dobro, odnosno to je loše.

U razmatranju o vrijednostima i vrednovanju i Gestalt–doživljaju Naess uvodi problematiziranje kvalitete, nadovezivaajući se na modele razlučivanja primarnih, sekundarnih i tercijarnih kvaliteta, zanimljivo i suptilno razlažući u nespozumima pri zamjenjivanju izražavanja subjektivnih osjećaja i argumentacija utemeljenih na integralnim, vrijednosno punim doživljajima.

Iako inzistira na osnovnim normama, Naess, s druge strane, podsjeća da su za djelovanje potrebne ustanovljene instrumentalne norme (i tada, naravno, podređene ispunjenju osnovnih). Angažman Naess cijeni toliko da poziva na pridruživanje ekološkoj aktivnosti čak i kad akteru i nije uvijek sasvim jasna i njihova određenost. Izvedenica je rasprave o kvaliteti i praćenju zbilje Naessova ocjena da u visokorazvijanim zemljama kvaliteta života regresivno odstupa od kvalitete životnog standarda. (Opće je njegovo stajalište da je kvaliteta života to veća što je postignuta veća usklađenost između ide-

alnih projekcija i zbiljskih okolnosti).

Kvaliteta života kao vrhunska vrijednost humano proživljenog odnosa spram prirode izmiče zamci »kulta života« u smislu socijalnog darvinizma, nacionalsocijalizma, fašizma ili genetskog elitizma. No i sam je Naess u stanovitoj klopci kada inzistira na tome da je čovjek kao pojedinac ne može sam realizirati, pa bi se moglo zaključiti da mu je nadređena zajednica, a na tome svoja »prava i superiornost« izvode boljševizam, nacionalsocijalizam i drugi totalitarni režimi, čak i kada se poziva na Gandhija s priklanjanjem kastama kao prihvatljivoj simbiozi grupa u društvenoj zajednici.

Slijedi kritika postojećeg, kako kaže Naess, »megadruštva« s njegovim tehnokratskim i birokratskim instrumentalizacijama, brutto nacionalnim dohotkom kao osnovnom mjerom napretka. Autor pledira za lokalne zajednice s osviještenim pojedincima, misaono i akciono povezanim u »*deep ecology movement*«⁴ (*ECONOMICS WITHIN ECOSOPHY, ECOPOLITICS WITHIN ECOSOPHY*). Naess se ovdje dotiče teorija utilitarizma i teorija blagostanja u svezi s mogućnošću izbora stvari za životne potrebe i prohtjeve. Teorija blagostanja pretpostavljala je neograničene proizvodne resurse te tražila rješenja u optimalizaciji (prije svega shvaćenoj i regliranoj kvantitativno) proizvodnje i potrošnje uz zadovoljavanje osnovnih socijalnih potreba.

Smanjivanjem i ograničavanjem individualne potrošnje ne može se doprijeti do ekološki zadovoljavajućih rješenja. Kao ni generalnim zabranama neekološkog ponašanja, pogotovo ako zabrane (kao što zna biti u zemljama u razvoju) bitno ugrožavaju kulturni identitet lokalne ili nacionalne zajednice.

Dosege djelotvornosti lokalne zajednice ne treba idealizirati – nema potpune

4 Izraz je u sklopu Naessove terminologije. Uvrštenje atributa »deep« može se razumjeti kao naglašeno podcrtavanje različitosti pokreta i djela od površnih manifestacija.

neovisnosti lokalnog sustava od središnjih. U ekološkom djelovanju treba razlikovati: **akciju, kampanju i pokret**. Kampanje i pokreti nastavljaju se ako pojedine akcije i ne uspijevaju budući da su dugoročnije i strateški usmjerene. Smjer je djelovanja revolucionaran, no pomaci su reformatorski. Uvijek, razlaže Naess, djelovanja prema protivniku neka budu jasna i određena, ne sa skrivenim nego jasno predočenim ciljevima.

Na kraju knjige Naess se detaljnije vraća prikazu »svoje« ekozofije (Ecosophy T: unity and diversity of life), gdje mogu biti znakoviti naslovi nekih potpoglavlja (koje i sam autor ističe u navodnicima), kao: »The unfolding of potentialities is a right«, »That which is not of value to any human being is of no value at all«.

Naess-Rottenbergova knjiga svakako je vrlo inspirativna i poticajna u brojnim pravcima (filozofskih razmišljanja i preispitivanja, interpretacija ekološke povijesti zadnjih značajnih tridesetak godina)⁵. Ona sadrži i niz praktičnih upozorenja, poduka i preporuka za formuliranje i provođenje »ad hoc« i dugotrajnijih aktivnosti uz provjeru i razvoj kritičke i kreativne snage.

Moglo bi se postaviti pitanje, sada, već pri kraju XX. stoljeća (a moglo se i ranije, već na početku): što je priroda, što živi svijet? Naess se zadržava u tradicionalnim makrorazmjerima, u svijetu kojega čovjek može neposredno već svojom biološkom građom i uvjetovanošću neposredno doživjeti i transcendentirati. Mikroskopske i galaktičke dimenzije, posredno pristupačne samo instrumentima, zanemarene su. Instrumenti prestaju biti samo sredstvom nego i sami postaju autonomni entiteti. Još je nerazjašnjen dualitet virusa kao mrtvog i živog entiteta, a već se možemo i moramo pitati nije li poziv čuvati i zaštititi kao »prirodnu vrstu« pohranjeno (a

također »virusom« i ugrožavano) informacijsko blago čovječanstva bez kojeg nema ni današnjice ni sutrašnjice, makar se to ticalo samo (zasad ili konačno) bogatih i infrastrukturno razvijenih zemalja. Tu su već hibridne tvorevine kompjuterske tehnologije i genetskog inženjeringa.

Živeći u stabilnom »miljeu«, Naess je ostao izvan toga da iskustveno a i teorijski interpretira dublje razlike življenja od preživljavanja. Nije uočio preživljavanje kao perspektivnu tegobu dobrog dijela čovječanstva, gdje se problem između standarda i kvalitete života ne javlja kao mogući privid kvalitete života umjesto visokog životnog standarda, nego tone do neispitanih i još nevednovanih dubina. Poživi li autor ili doživi li knjiga još koje izdanje, može se vjerovati da će tragika nasilništva nad životom, siromašenja, bespomoćnosti i gubitka obzora — koja se danas prelama od Somalije do Kambodže i drugim putanjama od kojih ni jedna ne mimoilazi nesretni naš prostor (svjetski orijentacijski reper označen kao balkanski) — potaknuti autora na nova dokučivanja ekozofije, ali koja će mu se možda pokazati za raspoloživost životnih snaga kao preteška zadaća.

Fedor Kritovac

Bill McKibben

THE END OF NATURE

Penguin Books, London, 1990, 212 str.

Iza katastrofičkog naslova knjige autor vrlo sugestivno i, zahvaljujući vještu baratanju znanstvenim podacima, nadasve dramatično uvodi čitatelja u svijet vremena i prostora kakav još nije trebao otpočeti.

Ova je knjiga u cijelosti posvećena širokom dijapazonu dubokih klimatskih i uopće ekoloških promjena te procesu sustavna, sada već nezaustavljiva, mijenjanja uobičajenih »prirodnih« karakteristika našega vanjskog svijeta znanog kao

5 Naess, P. (prepared) (1991). *Urban development and environmental philosophy*. Report. Norwegian Institute for Urban and Regional Research (Norway).